

NIKOLA JAKŠIĆ

SREDNJOVJEKOVNE KAMENJANE S CRKVAMA
SV. JURJA I SV. LUKE

PROBLEM UBIKACIJE I IDENTIFIKACIJE

UDK 904:726.1(497.13Kamenjane)*653*
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper
Prilježeno: 23. VI. 1988.
Received:

Dr. Nikola Jakšić
YU — 57000 Zadar
Filozofski fakultet,
Obala maršala Tita 2

Predmet je rada precizna ubikacija srednjovjekovnog sela Kamenjani koje se, u razdoblju od 11. do 18. stoljeća spominje u dokumentima u zadarskoj okolici. Već u 12. st. spominje se u Kamenjanima crkva Sv. Jurja, a u 14. st. i Sv. Luke. Potonju crkvu autor raspoznaje u gotičkoj crkvi Sv. Luke na groblju sela Škabrnje, dok crkvicu Sv. Jurja prepoznaje u temeljima današnje crkvice Sv. Marije u istom selu, gdje su utvrđeni ostaci ranosrednjovjekovnog polikonalnog objekta. Prati se sudbina tih objekata tijekom srednjeg i novog vijeka, osobito u izmijenjenim političkim okolnostima nakon turskih osvajanja toga dijela zadarskog teritorija poslije ciparskog rata. Objavljuje se i ugovor o znatnoj pregradnji crkvice Sv. Luke iz 1445. godine koju su provela dva zadarska majstora, a utvrđuju se i tragovi njihova klesarskoga rada.

Villa Camegnani, jedan je od onih mnogobrojnih toponima sjeverne Dalmacije koji se učestalo javlja u srednjovjekovnim dokumentima, a kojemu se u posljednjim stoljećima zatro trag. Davno je u domaćoj historiografiji postavljen problem preciznije ubikacije položaja toga srednjovjekovnog naselja koje u dokumentima dolazi već od 11. st., zabilježenog prvi put u njegovu osmom deceniju kao *Chamennani*.¹ C. F. Bianchi kaže da su se Kamenjani nalazili u ravnici istočno od Zemunika,² a M. Klarić pokušava utvrditi nešto precizniju ubikaciju, pa kaže da Kamenjane valja tražiti negdje kod Prkosa, možda bliže Galovcu.³ M. Barada smješta ih okvirno zapadno od Nadinskog blata što prešutno

¹ J. Stipišić — M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik*, Zagreb 1967, 149.

² C. F. Bianchi, *Zara christiana*, II, Zara 1879, 404.

³ M. Klarić, *Obrovac sredovječnih isprava*, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, N. S. XVI, Zagreb 1932, 32.

⁴ M. Barada, *Lapčani*, *Rad JAZU*, 300, Zagreb 1954, 477.; B. Gušić, *Starohrvatsko naseljavanje Ravnih kotara*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar 1971, 174.

prihvaća i B. Gušić,⁴ dok S. Gunjača, nažalost bez obrazloženja, tvrdi da ovaj izgubljeni toponim valja raspoznati u današnjoj Skabrnji.⁵

Prvi spomen Kamenjana u povijesnim izvorima vezuje se uz pribavljanje nekih posjeda za Rogovski samostan, tada još samostan Sv. Ivana Evanđelista iz Biograda.⁶ Zemlje u Kamenjanima samostanu je ustupio Pribina Gušić, što potvrđuje i kralj Krešimir. Osim službenih svjedoka, nabrojanih u samostanskom kartularu, primjerice župana Jurine ili pak Ivana, štitonoše kralja Zvonimira, svjedoci su toj darovnici i svi seljani Kamenjana, te oni iz dvaju susjednih sela Tršića i Ušćipka.⁷ Navedeni teren omeđen je dvama bunarima kako to izričito stoji u kartularu.⁸

Godine 1166. opat samostana Sv. Krševana u Zadru popisuje međe terenu što ih je samostanu prepustio lučki župan Kuzma u času kad se pred smrt povlači u samostan. Taj se teren nalazi u Kamenjanima, a omeđen je bunarima i izvorima.⁹ Tridesetak godina kasnije, točnije 1194, ostavlja i Kršen, zvan Braja, u sporazumu sa svojim bratom Pečenegom i ostalima, svoj *predium* u Kamenjanima istome samostanu Sv. Krševana, a sastoji se od oranica i vinograda te neobrađenih terena, šuma, pašnjaka, voda itd.¹⁰ Bijahu ti tereni rodovsko vlasništvo, što je u dokumentu potvrđeno formulacijom *a progenitoribus antiquitus possedimus et hereditario iure habemus*.¹¹ Samostanu se uz to prepušta i udjel u vlasništvu crkve *cum portione ecclesia ibidem*, kojoj zapravo ti tereni i pripadahu.¹² To je očito iz dokumenta sastavljenog samo godinu kasnije 1195, u kojemu se samostanu potvrđuje posjedovanje crkve Sv. Jurja u Kamenjanima s pripadnositma.¹³

Nas zanima precizna ubikacija toga sakralnog zdanja pogotovu stoga što se u izvorima pojavljuje tako rano, te bi, u slučaju da je sačuvan, bio dragocjenim izvorom za proučavanje naše predromaničke ili ranoromaničke arhitekture. U tom je smislu neophodno što preciznije utvrditi položaj srednjovjekovnih Kamenjana. Istaknimo stoga da je S. Antoljak prvi uočio da su u široj zadarskoj okolici u srednjem vijeku bila dva naselja toga imena te da su Male Kamenjane, kako se jedno od njih često navodi u izvorima, bile smještene negdje u okolici današnjeg Radovina i Slivnice.¹⁴ Nas u ovom slučaju ipak, čini se, zanima ubikacija onih drugih Kamenjana koje se u dokumentima navode u blizini Jošana,

⁴ S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, Zagreb 1978, 366.

⁵ Vidi bilj. 1.

⁶ *Ibid.*, tamo stoji *Treičici* i *Vchichi*.

⁷ *Ibid.*

⁸ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus (C. D.)*, II, 107.

⁹ C. D. II, 267.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² C. D. II, 274, *ecclesiam santi Georgii cum pertinentiis suis in Chamechani*.

¹³ S. Antoljak, *Zadarski katastik 15. stoljeća*, *Starine*, 42, Zagreb 1949, 407, bilj. 116. On nažalost ne govori o mogućoj lokaciji Malih Kamenjana u kojima su inače tereni samostana Sv. Nikole iz Zadra. Ti Kamenjane graniče s Poričanima, Bašćicom, Maglinama, Slivnicom i Znojacima, *Historijski arhiv u Zadru (HAZd)*, *Spisi zadarskih bilježnika (SZB) Articutus*, B V, F II, od 8. VII. 1397 te *Nicolaus de Flumine B un*, F II/1, 37.

dakle nedaleko Prkosa, Galovca i Škabrnje, kako su to već prije autori istakli, jednom riječju istočno od Zemunika ili pak zapadno od Nadinskog blata, kako ih šire smještaju drugi.¹⁵

U zadarskim srednjovjekovnim imbrevijaturama često se susrećemo s navodom Kamenjana, poglavito u raznoraznim ugovorima oko prodaje i zakupa terena, a već 1393—1397. nalazimo im i prvi put popisane međe: NE Radobudići, SE Ušćipak i Lemešovo Hrašće, SW Tršćići i NW Podbrđane, i to u dokumentu u kojemu Matej pok. Grgura od roda Šubića prodaje zadarskom plemiću Šimunu Našiću dva ždrijeba terena u Kamenjanima, *ad mensuram Croaticam*.¹⁶ Posve identično iskazane međe susrećemo i u dokumentu iz 1440. g., a onda, osim toga, i u varijantama da se Lemešovo Hrašće smješta umjesto na jugoistok, na jugozapad kao Tršćići i Jošane.¹⁷ Konačno u jednom se dokumentu Kamenjane navode i na jugozapad međi sela Bukovića zajedno s Uštirkom i Kokićanima, a time se i iscrpljuje broj susjednih im toponima.¹⁸ Tako definirane međe Kamenjana potvrđene su i posredno pri opisivanju međa susjednih sela: Radobudića, Ušćipka, Velikih Jošana, Lemeševog Hrašća i Tršćića. Tako su Kamenjane Radobudićima na jugozapadu,¹⁹ Ušćipku na sjeverozapadu,²⁰ Velikim Jošanima na sjeveroistoku uz Lemešovo Hrašće, Kokićane i Ušćipak,²¹ te Tršćićima i Lemeševom Hrašću također na sjeveroistoku.²² Srednjovjekovni dokumenti pokazuju dakle izuzet-

¹⁵ Vidi bilj. 2—5.

¹⁶ HAZd, SZB, P. de Sacrana, B I, F III/523.

¹⁷ 8. VIII. 1440. ... *due sortes terre posite sunt in villa vocata Camegnane... de traversa sunt mete et confines ville Radobudichi, de sirocco sunt mete et confines ville Uschupach, de quirina sunt mete et confines partim ville Lemescine et partim ville Terççi, de borea sunt mete et confines ville Podbergane.* (HAZd, SZB, N. Benedicti, B I/6 32); *Confines ville Camegnane: de traversa est villa Radobudichi, de sirocco est villa Uschupach, de quirina est villa Jelsane partim et partim villa Lemesevohrastie et partim villa Terççi et de borea est villa Podbariane* (HAZd, SZB, S Damiani, B II, F III/6).

¹⁸ *Confines ville Buccouich... de borea villa Terno, de traversa partim villa Bicane, partim villa Priticauch et partim villa Stupina, de quirina villa Cochichane et partim villa Camegline et partim villa Usipach, de austro partim villa Bistrouina et partim villa Cochicana* (HAZd, SZB, J. de Cesanis, B I, F I/3, 100).

¹⁹ *Confines ville Radobudichi: de trauersa et sirocco est villa Ternouo, de borea Vegliane, de quirina Camignane* (HAZd, SZB, T. de Prandino, B V, F 6/115) ili pak *de borea villa Vegliani, de trauersa villa Ternouo, de syrocco villa Bucouichi, de quirina vila Camegnane* (HAZd, Spisi kneza P. Marcello, 2/82.)

²⁰ *Confines ville Uschupach: de trauersa est villa Jossane, de austro villa Chochina, de borea villa Bucouich, de quirina villa Camignane* (HAZd, SZB, T. de Prandino, B IV, F V/3, 46.)

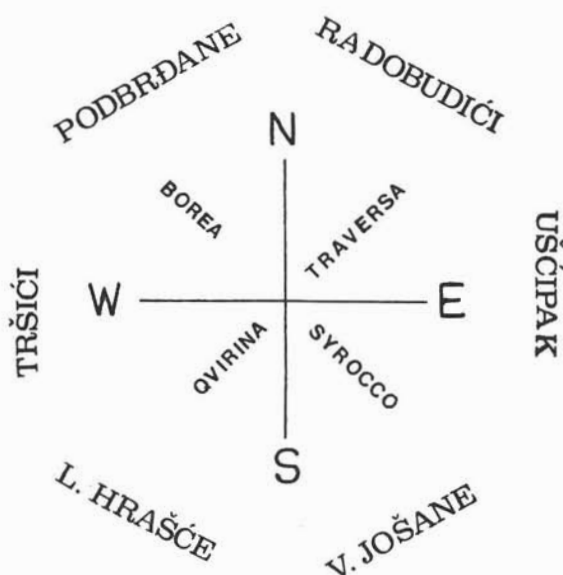
²¹ *Confines ville Gelsane magno: de borea villa Terççi, de quirina partim villa Gorice et partim villa Galofci, de sirocco villa Gelsane parue partim et partim villa Veterinichi, de trauersa villa Clochichine partim villa Uschupach, partim villa Camegnane et partim villa Lemesane.* (HAZd, SZB, N. Benedicti, B I/16, 15).

²² *Confines ville Lemeseuo hrastie: de trauersa sunt mete ville Camignano, de austro terra di Laplani, de quirina partim terre pascue ville vocate Terççe et partim terre cum pastino vocata Jelsani, de borea partim terre monasterii sancti Grisogoni de Jadra et partim mete dicte ville Lemeseuo hrastie* (HAZd, Arhiv samostana sv. Krševana u Zadru, K XVIII, 39.)

Confines ville Terççi: de trauersa villa Starofsane et partim villa Podbergiane, et partim villa Camignane et partim villa Lemeseuo hrastie, de austro villa

nu konzistentnost u bilježenju međa Kamenjana s tim što u slučajevima Lemeševog Hrašća i Velikih Jošana susrećemo dilemu razmjesta ju-goistok—jugozapad, a to svakako treba tumačiti na način da su oni smješteni južno (S) više ili manje, tj. na strani svijeta koju zadarski dokumenti ne iskazuju. Dakle međe Kamenjana prema srednjovjekovnim zadarskim dokumentima daju slijedeću sliku (vidi crtež 1):

- NW — Podbrđane
- NE — Radobudići, Buković(?)
- SE — Ušćipak, Velike Jošane, Lemeševo Hrašće
- SW — Velike Jošane, Lemeševo Hrašće, Tršići.



Sl. 1. Šematski raspored susjednih sela Kamenjanima prema srednjovjekovnim dokumentima. — *Schematic plan of the neighboring Kamenjane according to mediaeval documents*

Iako je građa koja govori o točnoj lokaciji srednjovjekovnih Kamenjana prilično bogata, ipak zadaje probleme poglavito stoga što je većina susjednih toponima zatrta. Mi danas ne znamo točnih lokacija ni Podbrđanima, ni Bukoviću, ni Radobudićima, ni Ušćipku, ni Lemeševu Hrašću, pa ni Tršićima. Sačuvan je jedino toponim Jošane, te predstavlja polazište svakoj daljoj raspravi. Imamo i nešto čvršći prijedlog

Josane magna, de quirina villa Galouauas et partim via publica, de borea vocato Maroschina partim et partim villa Selmonici (HAZd, SZB, P. de Sarcana, B II, 28. X. 1382.)

za ubikaciju Bukovića, s obzirom na to da je bunar istog imena sačuvan u predjelu Biljana Donjih, a to bi se naselje zaista moglo pojaviti na sjeveroistočnoj granici naselja koje je sjeverno od Jošana.²³ Posve je sigurno da bi precizna ubikacija crkve Sv. Jurja riješila sve dileme, no takav titular u navedenom prostoru nije sačuvan.

U Kamenjanima se od 14. stoljeća spominje i drugo sakralno zdanje, i to titulara Sv. Luke, prvi put već 1364. g.,²⁴ a kasnije češće od kraja 14. st.²⁵ Da se u Kamenjanima spominje Sv. Luka ističu već i F. C. Bianchi,²⁶ i S. Antoljak,²⁷ no tim se podacima nije nitko koristio u smislu preciznije ubikacije izgubljenog srednjovjekovnog naselja. Godine 1448. Grgur Marković (Šubić) prodaje neke zemlje u Kamenjanima *prope ecclesiam S. Luce de dicte villa*.²⁸ Spomenuta crkva Sv. Luke bila je očito u sredini 15. st. u lošem stanju pa su je seljani Kamenjana odlučili popraviti. O tom je zahvatu sastavljen ugovor posljednjeg dana mjeseca srpnja godine 1445. kod zadarskog notara Šimuna Damjanova uz prisutnost zadarskih plemića Petra Ljubavca i Petra Mainera. Zadarski majstori Ivan Spanžić i Nikola Bilšić obvezali su se Zori Guginiću i Matiji Buzareliću, stanovnicima Kamenjana i prokuratorima crkve Sv. Luke, a uz odobrenje zadarskih plemića Mihe Galelija, braće Šimuna i Donata Krišave, te Ivana i Mateja od roda Markovića (Šubića) *nobilium de Crouatia*, koji svi bijahu patroni Kamenjana, s obzirom na to da tamo posjedovahu svoje zemlje, da će raskriti crkvu, te joj sagraditi novi i nešto povišeni svod. S jugozapada će uz čitavu dužinu crkve prizidati pristrišak koji će se oslanjati na četiri stupca i bit će pokriven jedinstvenim krovom s crkvom.²⁹ Mještani će pripremiti materijal za gradnju, kamen, vapno, pijesak i sl., a zadarskim će majstorima biti isplaćeno 80 malih libara u tri obroka, dva puta po dvadeset u toku gradnje, a druga polovica po završenu poslu.

Sto se tiče prvospomenutog graditelja Ivana Spanžića, o njemu zasada nema drugih podataka, a teško da će ih i biti s obzirom na to da je građa 15. st. u zadarskom arhivu prilično dobro pregledana. Majstor Nikola član je brojne zadarske graditeljske obitelji Bilšića. Sredinom 15. stoljeća djelovala su dvojica: jedan Nikola Bilšić sin Grgurov i drugi Nikola Bilšić sin Bilšin.³⁰ Nikola Grgurov je veoma poznati graditelj; onaj koji je pregradio zvonik Sv. Marije benediktinki dok se na protiv Nikola Bilšin istakao u gradnji skromnijih građevina. Godine

²³ S. Gunjača, Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada, *Starohrvatska prosvjeta*, 8—9, Zagreb 1963, 15 i N. Jakšić, Topografija pravca Via magna cesta vocata tendens per Lucam, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, Zagreb 1984, 334.

²⁴ ... *ad Lemessiuo crastie in confinio ecclesie sancti Luce de Camegnanis* (HAZd, Prepis pergamena samostana sv. Krševana u Zadru br. 260 od listopada 1364.)

²⁵ ... *in villa Camignane in confinio sancti Luce* (HAZd, SZB, Vanes B. de Firmo, B I, F II 48, iz 1398.)

²⁶ C. F. Bianchi, *op. cit.*, 404.

²⁷ S. Antoljak, *op. cit.*, 407.

²⁸ HAZd, SZB, S. Damiani, B II, F III/6.

²⁹ Vidi prilog I.

³⁰ T. Raukar, I. Petricioli, F. Švelec, Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom, Zadar 1987, 138; Hrvatski bibliografski leksikon, I, 769.

1426. obvezao se da će zajedno s Ivanom Alegretovim sagraditi sklonište za gubavce u zadarskom predgrađu, a godine 1444. sagradio je crkvicu u srednjovjekovnom selu Tihličima zajedno s Vukom Slavogostovim, poznatim zadarskim graditeljom, i Jurjem Đurevićem.³¹ Crkvice Sv. Nikole, sačuvana do danas, skromnih je dimenzija s gotičkim svodom, a na južnom zidu je natpis koji spominje njezine graditelje.³² Očito je stoga da je u ugovoru sa seljanima Kamenjana riječ o Nikoli sinu Bilšinom, graditelju seoskih crkvice.



Sl. 2. Tloris crkve Sv. Luke u Škabrnji. — Plan of the church St. Luke in Skabrnja

U pretpostavljenom prostoru srednjovjekovnih Kamenjana, sjeverno od Jošana, jer tako hoće dokumenti, sačuvana je i danas crkvice Sv. Luke, a njezine karakteristike, osobito svoda, kazuju zaista da je građena sredinom 15. st. Danas je to grobišna crkva sela Skabrnje, smještena na putu što iz Skabrnja vodi u nedaleki Prkos. Njezina lokacija govori u prilog onim ubikacijama Kamenjana oko Škabrnje i Prkosa, kako su to već prije autori predlagali, najpreciznije S. Gunjača.³³ Duga 13 m, a široka 6,5 m, ona je ustanovljena valjda krajem 13. st., svakako do sredine 14. st. u razmjerima 1 : 2, a podijeljena je u tri traveja sa šiljatim gotičkim svodom koji podržavaju dvije kamene pojasnice oslonjene na polupilone sa škrtro profiliranim konzolama što podržavaju

³¹ *Ibid.*, I. Petricioli, Prilog zadarskim graditeljima XIV. i XV. st., *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 20 (9), Zadar 1981, 31.

³² *Ibid.*

³³ Vidi bilj. 2—5.

pojasnice. U kasnije vrijeme, u 18. ili 19. stoljeću, na mjestu stare apside prigradena joj je posve nova s trijumfalnim lukom klasicističkog obilježja, a istovremeno su na bočnim zidovima probijeni polukružni prozori (mezalune). I portal je iz vremena te potonje pregradnje, iako ugovor iz 15. stoljeća obvezuje zadarske majstore da naprave portale. U strukturi fasade nazire se da je stariji portal bio viši, čini se, s gotičkim lukom i valjda lunetom. Pristrišak, po dokumentu iz 1445. god., nažalost nije sačuvan, no činjenica da su ga nosila četiri stupca otvara mogućnost da u kapitelima koji danas služe kao podloga svijećnjaka u župskoj crkvi u Škabrnji vidimo arhitektonske ostatke spomenute prigradnje. Riječ je o trima, nešto oštećenim kapitelima, koje stilski svakako treba pripisati vremenu sredine 15. st., a to znači najvjerojatnije dlijetima navedenih zadarskih graditelja Ivana Spanžića i Nikole Bilšina Bilšića. Što se tiče starijeg sloja toga zdanja, onog prije velike pregradnje iz 1445, njega vidimo u strukturi zapadnog pročelja, zidanog od klesanca i u skromnoj gotičkoj monofori vrh portala koja odaje karakteristike rane gotike. Proporcije objekta sazidane su veoma racionalno, tako visina zdanja odgovara njegovoj širini, a istu mjeru zapremaju dva traveja odnosno polovica dužine crkve.

Što se tiče crkve Sv. Jurja u Kamenjanima, ona se u dokumentima spominje posljednji put sredinom 13. st.³⁴ Ta bi činjenica upućivala na zaključak da je ta crkva možda stradala, jer bi bilo neobično to što se ne spominje u kasnijim dokumentima, kad su vijesti o zadarskom širem zaleđu prilično brojne, osobito od kraja 14. st. Pritom je važno istaknuti da se crkva istog titulara spominje u selu Podbrđanima. Iz prijašnjih izlaganja o međašima sela Kamenjane uočljivo je da se selo Podbrđani zasigurno spominju na sjeverozapadnoj granici Kamenjana. Godine 1406. neki je stanovnik sela Starovšana bio pokopan *penes ecclesiam S. Georgii di villa Podbergiano*,³⁵ a svećenik Jakov Budinić ostavlja u svojoj oporuci godine 1453. *in reparatione ecclesie santi Georgii di villa Podbrgliani ducatos tres*.³⁶ Zanimljiv je i podatak da se na svetkovinu Sv. Jurja sklapaju poslovi između nekih seljana Zemunika i Kamenjana upravo u Podbrđanima, i to uz prisutnost svećenika Ivana iz Mahuraca i zadarskog notara G. de Manfreda.³⁷ U dva se pak slučaja ta crkva Sv. Jurja navodi kao župna crkva sela Starovšana.³⁸ Neposredno susjedstvo toponima Starovšane i Podbrđane potvrđeno je u nekoliko navrata, a oba su na sjeverozapadu, odnosno na sjevernoj međi Tršćića. Najraniji takav spomen je iz godine 1382,³⁹ a onda često kroz 15. st.: 1405, 1440, 1448. itd.⁴⁰ Prema svim tim dokumentima u kojima

³⁴ CD IV, 163.

³⁵ HAZd, SZB, P. de Sarcana, B II, F 3, 484.

³⁶ HAZd, Spisi bratovština 55, pergamena br. 27.

³⁷ HAZd, SZB, G. de Manfreda, BI, F I.

³⁸ 25. XI. 1463 ... *item voluit corpus suum sapeliri apud ecclesiam santi Georgii de parochia supradicte ville Starofsane* (HAZd, SZB, S. Damiani, B VII, F I/4), a 10. II 1467 ... *posita in villa Starossane loco vocato Podput, ecclesie santi Georgii de dicta villa* ... (HAZd, Miscellanea, sv. II/8, E)

³⁹ Vidi bilj. 22.

⁴⁰ HAZd, SZB, P. de Sarcana, B I, F 10 od 17. II 1405; N. Benedicti, B I/6, 32; J. de Calcina, B II, F IV/6, 275.

se sela na sjevernoj međi Tršćića nabrajaju od sjevera do jugoistoka redom Starovšane, Podbrđane, Kamenjane, Lemeševo Hrašće, očito je da su Podbrđane smještene između Starovšana i Kamenjana, i to tako da su Starovšane sjeverozapadno, a Kamenjane sjeveroistočno selu Podbrđanima. Sada postaje razumljivo zašto se u sva tri spomenuta sela spominje crkva Sv. Jurja, u prijašnjim dokumentima isključivo u Kamenjanima, a u kasnijim jednako u Podbrđanima i Starovšanima. Riječ je dakle uvijek o jednom te istom objektu. Pošto se Podbrđane navode neizostavno sjeverozapadno od Kamenjana, onda i crkvu Sv. Jurja valja tražiti sjeverozapadno od pozicije Kamenjana, koje su nam precizno fiksirane u jednoj točki: crkvi Sv. Luke na groblju današnjih Škabrnja.

U naznačenom prostoru, sjeverozapadno od crkve Sv. Luke, na 1200 m zračne udaljenosti u Škabrnji, zapravo njegovu zaseoku Hambar, izišle su nedavno na vidjelo ruševine jedne male polikonhalne crkvice pod temeljima kapele posvećene Uznesenju Marijinu.⁴¹ Recentna kapela dužine 9, a širine 3,70 m leži svojim istočnim dijelom na temeljima polikonhalne crkvice koja svojom širinom nadmašuje gornje zdanje. Odnosi zidova pokazuju da je polikonhalna crkvice nekoć bila izolirano svetište, koje je u kasnom srednjem vijeku postalo svetištem novoj crkvi nastaloj prigradnjom pravokutnog broda na zapadnoj strani.⁴² Ta dogradnja pojavila se kao nužnost u času kada je polikonhalna crkvice, nekad vlasništvo samostana Sv. Krševana u Zadru, postala župnom crkvom Starovšana i Podbrđana. Zadarski je samostan, kako smo vidjeli, dobio s crkvom i njezine posjede, koje je održao kroz sav srednji vijek, o čemu nešto kasnije, dok za crkvicu nije više pokazivao nikakav interes, pa je ona došla kao naručena za novu funkciju župnog središta. Podatak da svećenik Jakov Budinić ostavlja 3 dukata za njezinu gradnju, odnosno popravak 1453, može se možda povezati s prigradnjom pravokutnog broda na zapadnoj strani, jer njegovo pročelje s dva kvadratna prozorčića koja flankiraju portal odgovara gradnjama 15. st. U tom je obliku crkva Sv. Jurja dočekala razdoblje turskih invazija, a zatim i turske vlasti na tom području u periodu od ciparskog do kandijskog rata. Svetište nove crkve Sv. Jurja, stara polikonhalna kapela, u tom je vremenu stradala, vjerovatno u kandijskom ratu, a preko njezinih temelja, ne poštujući tlorisnu dispoziciju starijeg objekta, prigradeno je brodu novo svetište posve jednake širine s brodom, samo mnogo rustičnije izrade. Tada je promijenjen i njezin titular.

Činjenica da se ista crkva spominje vezana uz tri posve različita topopnima, i to u ranijem razdoblju uz Kamenjane, a u kasnijem uz Podbrđane i Starovšane, baca određeno svjetlo na različito ponašanje topopnima u raznim vremenskim epohama. Iz navedenog je primjera očito da je u kasnijem razdoblju došlo do specifikacije topopnima, odnosno

⁴¹ C. F. Bianchi, *op. cit.*, 340.

⁴² Nakon nalaza objavljen je članak Otkrivena »šesterolisna« crkva u »Slobodnoj Dalmaciji« od 25. VIII. 1980. br. 11007. Tloris koji ovdje donosim načinio sam prvog dana istraživanja kada su se pokazali temelji polikonhalnog objekta. Istraživanje nastavlja M. Zekan iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a ono još nije završeno. S interesom očekujemo objavu ovog značajnog lokaliteta.

do afirmacije nekih mikrotoponima (Podbrđane i Starovšane) koji su nekoć figurirali u okviru jedinstvenog prostranijeg toponima Kamenjane. U tom je smislu osobito indikativan podatak zabilježen na margini uz prvi spomen Kamenjana u historijskim izvorima, onaj u kartularu samostana Sv. Ivana Evanđelista iz Biograda, tzv. polikorion. Uz spomen samostanskih terena u Kamenjanima rukopisom 14. st. dodan je ovaj tekst: *Hanc tenent Cobileglauichi et Passauan*.⁴³ Taj je podatak u navedenom smislu veoma interesantan, posebno stoga što se u brojnim dokumentima o terenima u Kamenjanima u zadarskim notarskim spisima nikada ne pojavljuju oni koji su vlasništvo samostana Sv. Ivana Evanđelista iz Biograda, odnosno Sv. Kuzme i Damjana kod Tkona. Naime od 14. st. u zadarskim se notarskim spisima često susrećemo s toponimom *villa Cobileglauichi*, očito po istoimenom rodu dakle Kobiljeglavići. Navode se ti Kobiljeglavići često i u međama susjednih sela, i to sela: Podi, Gušići, Paprećani i Miljača. No to svakako nisu jedina susjedna sela što nažalost nismo u stanju potvrditi opisom međa samih Kobiljeglavića. Iz navedenih je dokumenata lako razabrati da Kobiljeglavići graniče i s Veljanima i, što je u našem slučaju važnije, sa Starovšanima. Tako su u granicama Paprećana, Veljane i Kobiljeglavići prema sjeverozapadu⁴⁴, a u granicama Miljače Kobiljeglavići i Veljane prema sjeveroistoku, a Starovšane prema jugoistoku,⁴⁵ dakle od sjeveroistoka prema jugu sela nabrajaju se redom Kobiljeglavići, Veljane, Starovšane, a to znači da su Kobiljeglavići sjevernije u odnosu na Starovšane. Susjedstvo Kobiljeglavića, za koje se kaže da drže u 14. st. posjed samostana, koji je dobio u 11. st. u Kamenjanima, sa Starovšanima, kojima je župna crkva Sv. Jurja u ranim dokumentima locirana u Kamenjane, govori u prilog činjenici da je nekoć veliki prostor Kamenjana u kasnijim stoljećima specificiran toponimima: Kamenjane, Podbrđane, Starovšane, Kobiljeglavići i to sve u pravcu od juga prema sjeveru od prvog, preko potonjih do posljednjeg.

U najstarijem dokumentu iz 1285. Starovšanima su opisane međe na ovaj način: na sjeveroistoku Režane i Kašić, na jugozapadu Šubići i Radobudića, na jugozapadu Zemunić i na sjeverozapadu Poličići.⁴⁶ Ako uzmemo da se imenom Šubići označavaju zapravo posjedi Šubića u Kamenjanima, a o njima znamo da su na sjeveroistočnoj međi Radobudići, onda dobivamo i preciznu lokaciju Starovšana između Škabrnje

⁴³ J. Stipišić — M. Šamšalović, *op. cit.*, 150.

⁴⁴ 28. XI. 1487... *posite in villa Paprazane territorij Novigradi: a trauersa villa Blachiane nobilium de Possidaria, a borea villa Regiane, a quirina partim villa Vegliani et partim villa Cobiloglauich nobilium Tetricorum, a sirocco villa Cassicci*. (HAZd, SZB, G. de Manfredo, B I, F II). 23. X. 1382. *Confines ville Miglaze: de austro villa Starosane, de quirina villa Semonico, de borea villa Podi, de trauersa villa Cobiloglauich* (HAZd, SZB J. de Casulis, B I/1, 48) ili pak u drugoj varijanti *de borea villa Podi, de trauersa villa Cobiglieglauich partim et partim villa Veliane, de sirocco villa Starovsane, de quirina villa Starovsane et partim villa Zemolnico mediante potoch*. (HAZd, SZB, J. de Calcina, BI, FI, 236).

⁴⁵ HAZd, SZB, J. de Calcina, B I, F I, 236.

⁴⁶ C. D. VI, 533... *ab oriente Roscane et villa Bristena filiorum de Cassichi, ex parte occidentalis Selmenic ex parte aquilonis Poletchis ex parte australi Subichi et Radobucha*.

odnosno zaselka Hambar (Podbrđani) i Zemunika, prvome na sjeverozapad, a potomjem na sjeveroistok. To je današnji Zemunik Gornji. Prema sjeveroistoku su mu Kašić i Režane (još nema spomena Veljana koji su dakle ubrojani ili u Starovšane ili pak u Kašić i Režane), a prema sjeverozapadu nalaze se Polečići. To se ne odnosi na Poličnik, kako su neki htjeli, već je riječ opet o rodu koji se naziva Polečići, a njihovo je boravište Miljača, kako to izričito potvrđuju dokumenti.⁴⁷ To je dakle ponovno posve u skladu s međama koje se navode u razgraničavanju Miljače, gdje se kaže da su prema jugoistoku Starovšane.⁴⁸ Ta je dakle pozicija sjevernije od Zemunika Donjeg, upravo u Zemuniku Gornjem.

Da bismo do kraja raspravili o cjelovitu prostoru Kamenjana ranih izvora, dakle iz 11. ili 12. st., valja vidjeti i što je s posjedima koje su u Kamenjanima dobili redovnici Sv. Krševana u 12. st. Već je iz onog dokumenta, u kojemu se spominje crkva Sv. Luke u Kamenjanima, vidljivo da su tereni Sv. Krševana u selu Lemeševo Hrašće u blizini crkve Sv. Luke u Kamenjanima. Da je to tako, svjedoče u dva navrata i dokumenti s početka 16. st., gdje već 1502. g. stoji *villa Limissane, loco deto Cressevanschina sopra fondi del monasterio di S. Grisogono*, a jednako i god. 1506.⁴⁹ Dakle tereni Sv. Krševana koje je u 12. st. dobio samostan u Kamenjanima sada se navode pod Lemeševim Hrašćem, a to je južno od Kamenjana i graniči s njima u blizini crkve Sv. Luke. Time se zasada iscrpljuje broj srednjovjekovnih toponima koji se pojavljuju na prostoru ranijih Kamenjana 11. i 12. st., dakle od juga prema sjeveru: Lemeševo Hrašće, Kamenjane, Podbrđane, Starovšane, Kobiljeglavčić, jednom riječju prostor od današnjeg Prkosa, preko dijela Škabrnje i Hambara te Zemunika Gornjeg i možda Veljana. U 11. st. susjedna su mu sela zasigurno potvrđena Tršići i Ušćipak, a u 13. st. je isti prostor omeđen dodatno Zemunikom, rodnom Poličića u Miljači, na sjeveru Kašićima i Režanima te istočno Radobudićima. No u tom je trenutku već afirmiran toponim Starovšane.⁵⁰ Stoga je posve jasno zašto se crkva Sv. Jurja u ranim dokumentima vezuje uz Kamenjane, a u kasnijim uz Podbrđane i Starovšane. Riječ je svakako uvijek o istom svetištu koje je krajem 12. st. prepustio samostanu jedan predstavnik hrvatskog rodovskog plemstva.

Na svemu navedenom prostoru ranih Kamenjana spominje se u ranim dokumentima samo crkva Sv. Jurja (Sv. Marija u Hambaru), i to kao rodovska zadužbina nekog hrvatskog plemena. To svakako znači da ona nije župno središte. Župe će se u navedenom prostoru afirmirati tek u

⁴⁷ Kao toponim Poličnik interpretiraju naziv ove generatio P. Skok, *Postanak hrvatskog Zadra, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, Zadar 1954, 46., S. Gunjača, *Ispravci... IV*, 364., N. Jakšić, *Topografija...*, 333. Ipak u zadarском su notarijatu česte vijesti o Polečićima upravo u Miljači, za što u tiskanoj građi vidi neke podatke u S. Antoljak, *Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar 1962, 72, a riječ je o onom rodu čiji se *comes Pribislav* spominje među predstavnicima 12 plemena iz spornog dokumenta 1102. g. tzv. *Pacta conventa*.

⁴⁸ Vidi bilj. 45.

⁴⁹ S. Gunjača, *Repertorium actuum domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadre, Starine*, 42, Zagreb 1949, 288, 333.

⁵⁰ *Drugos Stareusanin* spominje se ipak već 1194. g. C. Đ. II, 267.



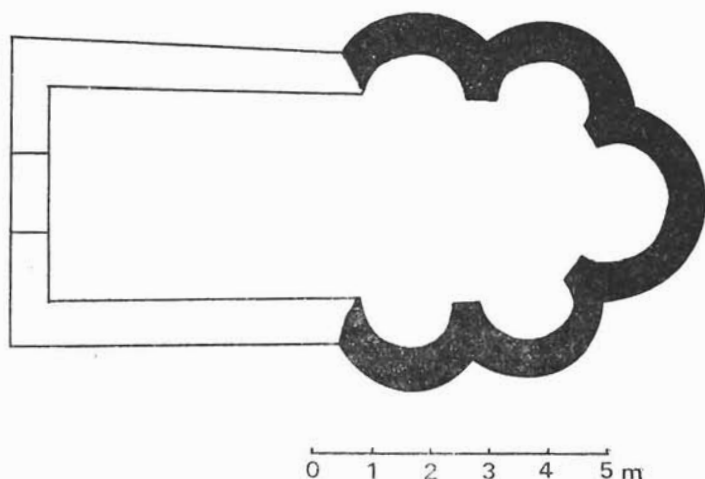
Sl. 2. Gotički svod s dvije pojasnice
u crkvi Sv. Luke u Skabrnji. —
*A Gothic arch with two ribs in the
church of St. Luke in Skabrnja*



Sl. 3. Gotički kapiteli u župnoj crkvi
u Skabrnji. — *Gothic capitals in
the parish church in Skabrnja*



Sl. 1. Pročelje crkve Sv. Luke u Škabrnji. — *The facade of the church of St. Luke in Škabrnja*



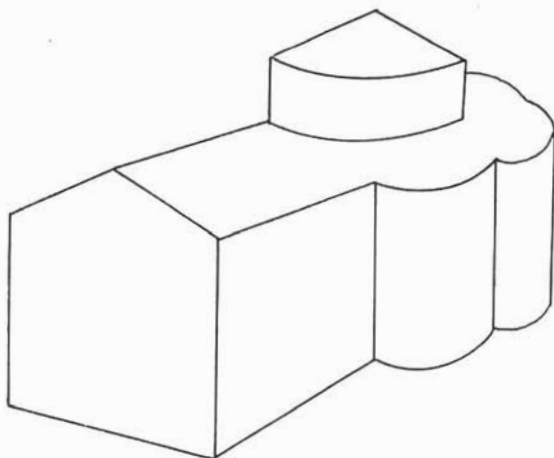
Sl. 3. Tloris crkve Sv. Marije u Hambaru (stanje u 15. st.). —
Plan of the church of St. Mary in Hambar (15th century
condition)

kasnije vrijeme i one će ondje pospješiti i podizanje župnih crkava. Tako se tek u vrijeme afirmacije gotičkog stila podiže župna crkva Sv. Luke u Kamenjanima, valjda i za stanovnike Lemeševa Hrašća, a crkvi-
ca Sv. Jurja postaje župnom u času kad pravi vlasnici za nju gube interes. To će konačno uvjetovati i njeno proširenje u skladu s novom funkcijom. Na prostoru Veljana i Kobiljeglavića srednjovjekovni dokumenti bilježe crkvu Sv. Pavla.⁵¹ Tek će u novoj funkciji župnih središta početi uz te crkve intenzivno ukapanje župljana, a dokumenti izričito navode takve primjere za crkve Sv. Luke i Sv. Jurja.⁵² Kad je došlo do prenamjene crkve Sv. Jurja iz privatne u župnu, doznat ćemo valjda kada budu objavljeni rezultati iskopavanja nekropole nastale uokolo nje, no svakako ne prije 13. st. Prije su tamo mogli biti pokapani samo oni koji su imali udjela u vlasništvu.

Naselja na prostoru ranosrednjovjekovnih Kamenjana dijele sudbinu ostalih na kopnenom dijelu zadarskog teritorija. Od kraja 15. i početka 16. stoljeća češće su pod udarom i naletima turskih konjanika, a od ciparskog rata i razgraničenja između dviju velesila iz 1576. konačno su uključena u turski teritorij i ostat će pod turskom vlašću sve do Foskova oslobođanja tih krajeva u kandijskom ratu. Dok se ne objave defteri

⁵¹ ... *posita in confinibus dicte ville Vegliane super terra ecclesie santi Pauli, a parte ponentali ipsius ecclesie*, HAZd, SZB, J. F. Raimondus, B I, F I/1; *Presbiter Bartholomeus parochianum sancti Pauli de Cobileglauich*, HAZd, SZB, N. Benedicti, B I/17, 1.

⁵² Za crkvu Sv. Jurja vidi bilj. 36 i 38, a za crkvu Sv. Luke dokument od 13. II. 1463, gdje stoji... *item voluit corpus suum sapeliri apud ecclesiam sancti Luce de dicta villa Camegnane*, HAZd, SZB, S. Damiani, B VII, F 1/5.



Sl. 4. Idejna rekonstrukcija crkve Sv. Jurja u Podbrđanima u 15. st. — *Possible reconstruction of the church of St. George in Podbrđani in the 15th century*

Kliškog sandžaka, teško je bilo što konkretnije kazati o sudbinama župnih zajednica kod crkvice Sv. Jurja i Sv. Luke. Ipak neki škrti podaci mogu u tom smislu donekle pomoći.

Iz godine 1527. sačuvan je detaljan popis stanovništva zadarskog teritorija. U tom je popisu 88 naselja, no nažalost Kamenjani i Podbrđani tamo se ne spominju. Starovšane broje ravno 60 stanovnika, Miljača 54. Taj je popis nastao u godini velike ofenzive turske vojske kad definitivno propadaju posljednji ostaci dalmatinske Hrvatske, s izuzetkom Klisa, a djelovanje tih vojnih pohoda ostavilo je traga i na mletačkom, tj. zadarskom teritoriju.⁵³ Već sam prije upozorio na činjenicu da u popisu naselja zadarskog teritorija iz g. 1527. nema onih koja su ležala uz veliku cestu što je iz Benkovca vodila kroz Ravne kotare prema Ninu.⁵⁴ To valja svakako povezati s događajima upravo u toj godini kad su opasnosti bila izložena ponajprije naselja uz prometnice koje su vodile iz Hrvatske. T. Raukar, neovisno o mojim rezultatima jednako primjećuje lakune u popisu sela, te ih vidi kao dvije nenaseljene oaze, jednu zapadno od Nadina i Nadinskog blata, dakle u okolici Kamenjana i drugu sjeverno od Nadina u okolici Biljana.⁵⁵ Ipak valja primijetiti da je njegovo definiranje u tom času nenaseljenog prostora prilično neprecizno, te da je ono mnogo prostranije no što ga on vidi. Uvidom u popis sela iz g. 1527, a taj je prilično detaljan, utvrđuje se da u njemu nema iskazanih podataka za ova naselja: Grgurica, Učitelj Vas, Zahum, Mirci, Režane, Paprečane, Kašić, Čerinci, Podnovi,

⁵³ S. Ljubić, *Commissiones et relationes venete*, I, 194.

⁵⁴ N. Jakšić, *Topografija...*, 344.

⁵⁵ T. Raukar i drugi, *Zadar...*, 235. Usput primijetimo da Kamenjani, Podbrđani i Ušćipak nisu južno, kao na Raukarovoj karti, već zapadno od Nadina.

Blaćane (Novigrad), Trnovo, Pritičevci, Buković, Praskvić, Grabovčani, Stupići, Biljane, Draginići, Domakovci, Badanj, Dolac, Bistrovina, Radukova Vas, Kokićane, Ušćipak, Butina Vas, Lišane, Tinj, Raštevčić, Blaćane (Vranske), Jošani Veliki i Mali, Lemeševo Hrašće, Kamenjane, Radobudići, Podbrđane, Veljane, Kobiljeglavić, Gusić, Kaćina Gorica, Divin, Zdakovo, Čudomirići, Podi i Sitnica. Ovako nabrojena naselja čine kompaktan prostor u kojemu su Nadin i Novigrad oaze, a broje Nadin preko 800, a Novigrad preko 1000 duša.⁵⁶ To svakako govori u prilog činjenici da se stanovništvo iz opustjelih naselja povuklo pretežno u Nadin i Novigrad, a svakako i u Zemunik, Vranu i Poličnik.⁵⁷ Taj prostori i jedinstven nenaseljen prostor Ravnih kotara u g. 1527. omeđen je ovim naseljenim selima zadarskog teritorija: od istoka Vrana, Poškalljina, Vrbica, Rogovo, Bujnjane, Veterniči, Sikovo, Raštani, Gorica, Galovac, Tršići, Starovšane, Miljača, Strupnić (oko Zemunika), Komorane, Suhovare, Gladuša (kod Poličnika), Trščane, pa rijekom Bašćicom, na sjeverozapad Lovinci, Znojaci (Radovin), na istok Porićane (Kneževići), Slivnica i konačno Posedarje.⁵⁸

Život je na navedenom prostoru ubrzo obnovljen. Zadarski notarski spisi bilježe i kupoproduju zemalja na navedenom području.⁵⁹ U nedostatku turskih dokumenata, navodim ipak neke podatke koji mogu osvijetliti sudbinu župa Sv. Jurja i Sv. Luke u Kamenjanima odnosno Podbrđanima i Starovšanima. Ninski biskup Blaž, koji za sebe kaže da je još Banovski i Lučki, upućuje 21. veljače 1638. pismo i nabroja sela i crkve u kojima se ima obavljati parohijalna služba. To su: Sv. Martin Mahurci (Dračevac Ninski), Sv. Martin iza Polišana (Sv. Jovo Poličnik), Visočani, Suhovare, Gladuše, Sv. Juraj kod Babina Duba, Sv. Juraj u Kamenjanima, Podbrđane, Strupnić, Sv. Juraj, Kašić, Čerinci, Trnovo, Sv. Mihovil, Biljane, Sv. Juraj Korlat, Sv. Jerolim, Praskvić, Sv. Marija, Nadin, Sv. Juraj, Raštevčić, Polača, Lišane.⁶⁰ U popisu valja ustanoviti određeni sustav nabranjanja da bi se moglo točno identificirati objekte. Valja ga čitati ovako: Sv. Martin u Mahurcima, crkva koja se spominje redovito kroz 15. st. u današnjem ninskom Dračevcu.⁶¹ Sv. Martin u Poličniku spominje se već od 14. st.,⁶² a služi i za Visočane, Suhovare i Gladuše. Islam i Koruplje su u župi Sv. Jurja kod Babinog

⁵⁷ S. Ljubić, *op. cit.*, 170.

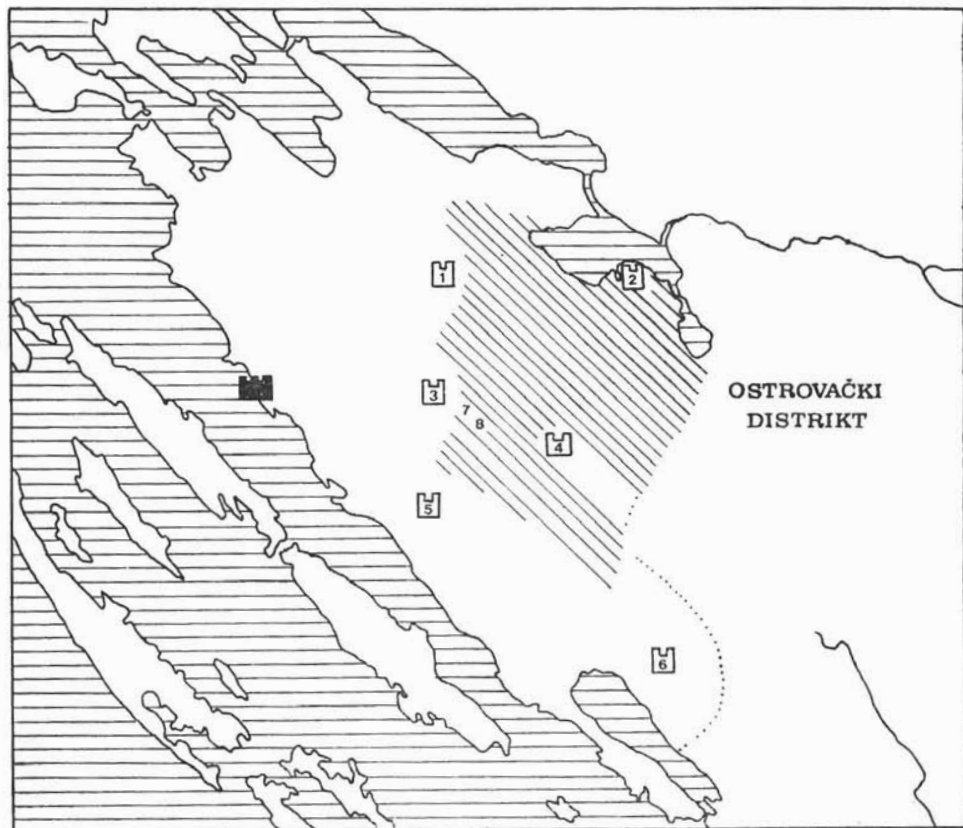
⁵⁸ S. Ljubić, *op. cit.*, 194.

⁵⁹ Primjerice već 8. X. 1532., zadarski plemić Donat Krišava, daje na obradu ždrijeb u Kamenjanima Ivanu Mandiću, *cum sedile, horto er poduorniča...*, HAZd, SZB L. Corenich, B I, F 13; Demografsko oporavljanje ovog dijela zadarskog teritorija spominje i T. Raukar, *op. cit.*, 251–254, ali za kasnije razdoblje 1550–1570. g.

⁶⁰ Vidi prilog II.

⁶¹ 1484. g. *Presbiter Andreas Stoimanovich ad penes parochiano santi Martini de villa Mahurci*, HAZd, SZB, J. de Calcina, B VII, F XII/1, 89 i B VII, F XI/3, 69, 91. Danas je sačuvan toponim Maorac ime bunaru u neposrednoj blizini crkve Sv. Martina u Dračevcu Ninskom.

⁶² 1388. g. Alegreto Vućine ostavlja *ecclesie santi Martini de Polissane unum calicem argentum valoris ducatum decem*, HAZd, SZB, Articutius, B V, F III. To je romanička crkva na groblju u Poličniku, danas Sv. Ivana. Na topografskoj karti 1:50000 stoji Sv. Jovo.



Sl. 5. Opustjeli dio zadarskog kopnenog teritorija god. 1527. (šrafirano): 1. Poličnik, 2. Novigrad, 3. Zemunik, 4. Nadin, 5. Vrčevo, 6. Vrana, 7. crkva Sv. Jurja u Podbrdanima, 8. crkva Sv. Luke u Kamenjanima. — *The part of the Zadar continental territory abandoned in 1527 (hatched): 1. Poličnik, 2. Novigrad, 3. Zemunik, 4. Nadin, 5. Vrčevo, 6. Vrana, 7. the church of St. George in Podbrdani, 8. the church of St. Luke in Kamenjane*

Duba. Ovdje u Babinu Dubu nije moguće vidjeti srednjovjekovni i suvremeni toponim kod Dračevca zadarskog već kod Zelenog Hrasta gdje se u srednjem vijeku spominje crkva Sv. Jurja, a Koruplje i Islam su susjedna sela.⁶³ Tršići pripadaju župi Sv. Luke u Kamenjanima. Podbr-

⁶³ U dokumentu iz 1266. koji se odnosi na posjed u srednjovjekovnom selu Učitelja Vas (danas Islam Latinski) u opisu međe stoji: *inde venit ad unum arborum illicis quod est ante ecclesiam aliam sancti Georgii ad unam iacuram, et inde vadit ad finem silvam ubi est una magna Arbor ilicis..* cf. N. Jakšić, *Pri-vilegium regium episcopo nonensi in villa Islam, Zadarska revija*, 4—5, Zadar 1985, 340. Tu se dakle već u 13. st. spominje u Islamu crkva Sv. Jurja kod hrasta (duba), pa stoga očito da ovaj citat treba interpretirati kao Sv. Juraj kod Zelenog

đane i Strupnić Sv. Jurju. U srednjem vijeku se u Strupniću spominje samo crkva Sv. Ivana,⁶⁴ a to znači da je stradala kad je nema u popisu, pa je župa pripojena Sv. Jurju u Podbrđanima. Strupnić je u blizini Starovšana i u srednjem vijeku blizu Miljače,⁶⁵ pa nije neobično da je župa pripojena Podbrđanima (Starovšanima). Kašić, Čerinci i Trnovo u Sv. Mihovila, koji se od 14. st. spominje kao crkva u Trnovu.⁶⁶ Biljane u Sv. Jurju, koji se također spominje već od 1324. g.⁶⁷ Za Korlat Sv. Jerolim kao i danas.⁶⁸ Za Paskvić Sv. Marija (danas Runjevica).⁶⁹ Za Nadin Sv. Juraj u Rašteviću, kao i za Polaču i Lišane. Red nabranjanja dakle uopće nismo poremetili, a samo se iz historijskog konteksta i poznavanja geografske situacije dade utvrditi da su jednom naselja koja pripadaju određenoj crkvi spomenuta ispred nje, a drugi put iza nje.

Ovaj popis pokazuje da su i Sv. Luka i Sv. Juraj u srednjovjekovnim Kamenjanima, odnosno Podbrđanima, preživjeli kao župna središta za sve vrijeme turske okupacije. To valjda znači da je srednjovjekovni polikonhalni objekt u Podbrđanima stradao tek u kandijskom ratu, a kada je crkva obnovljena promijenjen je i njezin titular, pa je od toga vremena posvećena Marijinu uznesenju. Naprotiv kod Sv. Luke je župna organizacija preživjela razdoblje turskih ratova, na što nas upućuje i sačuvani titular.⁷⁰

Srednjovjekovna naselja kod Kamenjana nastavila su dakle neprekinut život za turske okupacije pa se 1636. godine spominje i broj njihovih stanovnika. Kamenjane sa 150, Podbrđane sa 160, Starovšane Gornje sa 80, Starovšane Donje sa 50 i Prkos Veliki sa 150 duša cca. spadaju

Hrasta kako se danas naziva ta lokacija. To što se u 17. st. naziva Babin dub samo je još jedno ime ovome hrastu koji se u dokumentu iz 1243. naziva *quercus lupi (luxi)*, N. Jakšić, *op. cit.*, 348. Što više novi naziv Babin dub rješava i problem toponima na tursko-mletačkoj međi zabilježen kod Islama 1576. g., napisan *Guechio* koji sam prije razriješio kao *quercia*, *op. cit.*, 345., no sad je čini se jasno da ga valja razriješiti kao *G(uercia) vecchia*, dakle Stari hrast. Tako su naime Mlečani shvatili semantičku vrijednost pridjeva babin. Za argument navodim tumačenje C. F. Bianchia, *op. cit.*, 405, koji za zadarski Babin dub kaže *..significa rovere della vecchia*. On spominje i njezinu crkvu prema kanonskoj vizitaciji od 1640. *col nome Madona della rovere*, *op. cit.*, 405. Inače se u srednjem vijeku spominje samo crkva Sv. Petra u Babindubu kod Dračevca zadarskog, cf. C. D. IX, 288, a riječ je o Crkvi Sv. Petra istočno od Dračevca, onoj istoj koja se već u 11. st. spominje u Obrovcu (stari naziv Dračevca). Usporedi M. Klarić, *op. cit.*, 19. Dakle u zadarskom kraju u 16. i 17. stoljeću postoje dva Babina duba, jedan kod Dračevca zadarskog s crkvama Sv. Petra i kasnije Sv. Marije i drugi kod Islama što je današnji Zeleni hrast s crkvom Sv. Jurja.

⁶⁴ ... *terra apud ecclesiam sancti Johannis posita in villa Strupnich*, HAZd, SZB, G. Grisini, B I, F II/8.

⁶⁵ *Confines ville Strupnich: de trausera villa Podi, de syrocco villa Migliasca, de quirina villa Semonich, de borea villa Succavari*, HAZd, Spisi kneza P. Marcello, 2. 64.

⁶⁶ N. Jakšić, *Topografija ...*, 336.

⁶⁷ *Op. cit.*, 337.

⁶⁸ *Op. cit.*, 340.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Ipak Mihovil Raspović župnik u Prkosu *in pertinentiis Turcarum..* veli 1671. g. *Il stato della mia chiesa di Percos (sv. Luka) essendo in terra de Turchi e assai deplorabile no potendosi tener nella medesima ne santo sacramento*. Nadbiskupski arhiv u Zadru, *Antichi visiti Parochiali della diocesi*, I, 104.

pod zemunički turski kaštel kao kršćanska naselja.⁷¹ Dvije godine kasnije, vidjeli smo, spominje se i crkva Sv. Jurja u Podbrđanima. Svi su toponimi sačuvani i do kraja 17. stoljeća kada je sastavljen novi popis stanovnika ninske biskupije, u kojemu stoji da Kamenjane imaju kat.(olika) 96, šiz.(matika) 32; Podlemeštine kat. 34, šiz. 28; Starovšane kat. 60, (god. 1527. 60), šiz. 32; Sv. Luka kat. 104, šiz. 17; Prkos kat. 130, šiz. 9; Podbrđane kat. 70, šiz. 9; Miljača kat. 30, (god. 1527. 54), šiz. 12; Tršići kat. 32 (god. 1527, 150), šiz. 9.⁷² Ti su se toponimi ugasili tek na početku 18. st. procesom intenzivnog naseljavanja ovog dijela Ravnih kotara, koje je Mletačka Republika provodila u toku ratova s Turskom već u 17. st., a osobito intenzivirala nakon morejskog rata. Očito je da se upravo tada i odigrala najveća smjena stanovništva na navedenom prostoru, što dokazuje posredno i novoafirmirani toponim Škabrnja, jednako kao i nestanak starih srednjovjekovnih toponima, Kamenjane, Podbrđane, Starovšane, Tršci, Lemeševo Hrašće i dr.⁷³

Srednjovjekovni Kamenjani ležali su u prostoru između Sv. Luke i Sv. Jurja, no dakako i istočno i zapadno od te linije. Tamo su bili i posjedi Kršena, a i Kuzme, lučkog župana, što ih je dobio samostan Sv. Krševana u 12. stoljeću. Spominju se oni i u kasnijim dokumentima, iako ne često. Samostan ih je davao u zakup, a zakupljuje ih neki Radoslav Obradov iz Nadina na 6 godina 1356.⁷⁴ Vidjeli smo da se 17 gonjaja nalazilo u selu Lemeševo Hrašće kod Sv. Luke,⁷⁵ a 1387. prilikom prodaje 50 gonjaja vinograda u Lemeševom Hrašću spomenuto je da prema sjeverozapadu graniče s terenima samostana Sv. Krševana.⁷⁶ God. 1400. susrećemo se s toponimom Krševanščina i u Kamenjanima kada neki teren sa sjeveroistoka i jugoistoka graniči sa samostanskim posjedima, a prema sjeverozapadu tereni su nasljednika Marka iz Bribira.⁷⁷ Od toga Marka Šubića brojao je rod Markovića, a često se spominju kao posjednici u Kamenjanima.⁷⁸ Matej pok. Jurja od roda Šubića prodaje neke terene u Kamenjanima 1393—97.⁷⁹ Matej Marković prodao je Lovri Dražmiliću, bogatom zadarskom građaninu, teren u Kamenjanima 1446,⁸⁰ a Matku Bukvačiću 1448.⁸¹ Zemlje koje prodaje Grgur Marković 1448. nalaze se u Kamenjanima na više mjesta, kod crkve Sv. Luke, pa na položajima Kneže, Potkneže, Gusiščina, Natkneže kojima

⁷¹ M. Jačov, Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622—1644, Beograd 1986, 229.

⁷² Prema Descriptio Villarum et Animarum tam Chatolichorum quam Scizmaticorum Diaecesis Nonensis uz priloženu topografsku kartu kod M. Bogović, Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine, Zagreb 1982, sl. 5. i 6.

⁷³ Još 1700. godine spominje se u jednoj molbi upućenoj generalnom providuru u Zadru Ante Vujanić, harambaša Kamenjana i Prkosa. Vidi R. Jelić, Smiljanić-kotarski serdari, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 29—30, Zadar 1983, 125.

⁷⁴ HAZd, SZB, A. de Canterio, B I, F I, 56.

⁷⁵ Vidi bilj. 24.

⁷⁶ HAZd, Arhiv samostana Sv. Krševana u Zadru, K XVIII, 39.

⁷⁷ HAZd, SZB, Vanes B. de Firmo, B I, F II/1, 159.

⁷⁸ S. Antoljak, Izumiranje..., 77—80. Usporedi i naš prilog I.

⁷⁹ HAZd, SZB, P. de Sarcana, B I, F III, 523.

⁸⁰ HAZd, SZB, S. Damiani, B II, F III/1.

⁸¹ S. Antoljak, Izumiranje... 79.

je prema sjeverozapadu javni put koji Kamenjane dijeli od Podbrđana, pa onda kod bunara Brestina, pa na mjestu zvanom Podbrestina, Stabanlija, Kruševica, Podvornice, zatim kod granica Lemeševa Hrašća i konačno kod gaja Stabanje i drugog gaja zvanog Ardobrad.⁸² Nije se od tih brojnih toponima na terenu nažalost sačuvao niti jedan, no oni svakako dodatno oslikavaju ambijent srednjovjekovnog prostora na kojemu bijahu posjednici pripadnici hrvatskih rodova: Kamenjana, Šubića i Gušića, a kasnije sve više posjednici zadarski plemići Krišavi, Našići, Zandulini i drugi, pa čak i bogati zadarski pučanin Dražmilić.

PRILOG I.

M CCCC XL V^{to}. Indictione VIII die ultimo Julij presentibus ser Petro de Gliubauaç et ser Mainerio testibus vocatis.

Magister Johannes Spanxich et magister Nicolaus Bilsich ciues et habitatores Jadre ex una parte et Zore Çuginich et Matheus Buçquarelich ambo de villa Camegnane districtus Jadre tamquam procuratores et auduocati ut assuerunt ecclesie S. Luca de dicta villa cum presentia uoluntate et expresso consensu Ser Michaelis de Galelis, Ser Simonis et Ser Donati de Crissaua fratrum nobilium Jadersium et Ser Mathei et Ser Johannis de genere Marchovichiorum nobilium de Crouatia omnium patronorum dicte ville et possessiones et terras suas in eadem habentium ibidem presentium uolentium et consentientium ac parabolam dantium ad omnia et singula infrascripta facienda ex altera parte. Circa infrascriptum opus faciendum ad has conventiones et pacta solemniter peruenerunt uidelicet primo namquam dicti magistri Johannes et Nicolaus solemniter stipulatione sine aliqua exceptione iuris uel facti promiserunt conuenerunt et se obligauerunt ipsis Zore et Matheo dictis nominibus stipulantibus et recipientibus totam ipsam ecclesiam discoprire et ipsam iterum planchis coperire et culmen ipsius ecclesie facere altius eo quod nunc est etiam quantum ipsius magistris uidebitur. Et totam veteram intruinsecam suffernaturam destruere et ipsam de nouo facere et construere bene et sufficienter prout fieri decet nec non totam ipsam ecclesiam extrinsecus imbocare et stumullo blanchizare et ipsi ecclesie facere a parte quirinali unum tectum uocatum sclabonico ideomate pristrissach longum tam quntum longa est tota ipsa ecclesia. Et ipsum tectum seu pristrissach totum cupis coprire ab immo capite usque ad aliud. Nec non dictum tectum seu pristrissach firmare et stabilire a parte exteriori super quatuor columnis lapideis aut ligneis prout villicis dicte ville magis placuerit. Et facere ualuas omnibus portis ipsius ecclesie. Et a dicto laborerio non recedere nec se absentare donec explebitur. Immo circa dictum opus omnibus diebus et horis conuenientibus perseuerare usque ad eius complementum. Et totum dictum opus dare et assignare factum et expletum bene et sufficienter in omnibus et per omnis prout fieri decet iudicio bonorum magistrorum expertorum in arte. Et hoc ideo quod versauice dicti Zore et Matheus vice et nomine omnibus de dicta villa pro quibus promiserunt de rato et rati habitione sub obligatione sui et omnium suorum bonorum presentium et futurorum promiserunt et se obligauerunt dictis magistris Johanni et Nicolao eis dare et facere expensas oris condecenter donec

⁸² HAZd, SZB, S. Damiani, B II, F III/6.

et quousque dictum opus fuerit expletum nec non portare ex Jadra ad locum ubi dictum opus fieri decet omnia eorum instrumenta pertinentia ad eorum artem quibus instrumentis laborant et completo ipso opere dicta instrumenta Jadram reconducere. Et dare et assignare ibi in loco manuales lapides calcem, arenam, omnia lignamina, omnia fermenta cuppos planchas plumbum. Et omnia et singula alia quam pro toto ipso opere fiendo fuerant oportuna et necessaria. Et dare et suluere ipsis magistris pro eorum salario labore premio in mercede in numerata pecunia libras octuaginta paruorum in hijs tribus terminis scilicet (!) libras viginti paruorum in principio operis et alias libras viginti paruorum in medio dicti operis, et residuum videlicet libras quadraginta paruorum finito et percompleto toto ipso opere. Hoc etiam addito et per pactum expressum apposito ac solemnem stipulationem firmato. videlicet quod si dicti villici ibi in dicto loco non dederint neque assignauerent eiusdem magistris temporibus conuentionibus omnia et singula qua pro ipso opere fuerint utilia et necessaria prout superius dictum est et ipsi magistri eadem occasione amitterent tempus suum quod ipsi magistri in tali casu possint et valeant ac eis licitum sit libere Jadram reuerti pro libito eorum uoluntatis quodlibet in contrarium non obstante. Quamuis opus non expleuerint et nihil omnius habeant et habere debeant dictam integram eorum mercedem ac si ipsum opus in perfectione expleuissent nec ipsi magistri de cetero teneantur, nec obligati sint reuerti ad perficiendum dictum opus. Sed quad totaliter a dicto opere sint liberi et exempti. Tamen ipsi magistri teneantur — teneantur — et debeant octo diebus ante quam defficerent pro ipso opere ad hoc ut ipsi villici competenti tempore possint et ualeant prouidere de oportunis. Que omnia et singula predicta dicte partes promiserunt vicissim videlicet una pars alteri et altere alteri ad inuicem solemnibus stipulationibus hic inde interuenientibus firma rata et grata habere tenere attendere et obseuare et in nullo contrafacere dicere uel uenire per se uel per alios aliqua ratione uel causa modo aliquo uel ingenio de iure uel de facto. Sub pena quarti eius de quo contrafactum fuerit. Et obligatione sui et omnium suorum bonorum presentium et futurorum. Cum reffettione damnorum etc. Qua pena etc. Actum Jadre sub logia porte terre firme. Ego Donatus de Fanfogna iudex examinador fide me subscripsi.

Historijski arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Simon Damiani, B I, F II/3.

PRILOG II.

Ex. Postouani Otze.

Otouan Sagiemo upissana Mista nasse Ninsche Biscopie in chich chete mochi poslusiti sfetimi Sacramenti onim Cherstianom choise nachode ù pissanich mistich à ù dusse coyese nachode pod Archibiscopiom Zadarchom, nichachor se ne uchladouite, da necha ne bude smetgna meu pochom ni od uase, ni od nase strane, i achobise prigodilo, da se ne bude chotiti choigodir spoudati ù popa Sorichia, morete rechi da nam ne stoyi ne poslusati gnichouu spoud radi dusse dabi da se ne da ni uami, ni nami usrocha smetgne, necha prouide oni cogimye to nagerglie, I dastemi Sdravi.

Iz Zadra na 21 Miseza fabrara 1638.

Vas ù Isucherstu.

Blas Biscop Nischi, Banofschi, i Liuschi.

Ex. Sella i Cerque cogie imate dersati.

Sfeti Martim Sella Machurci.

Sfeti Martin Selou coisù posl Polissane.

Vizozane. Suchouare. Gladusse. Islam Chorupagl. Sfeti Giurai cod babina duba. Tersci. Sfeti Lucha in Comegnone. Podbergne. Strupnich. Sfeti Giurai. Cassouich. Cerince. Ternuouo. Sfeti Michouil. Bigliane. Sfeti Giurai Corlat. Sfeti Girolam. Prosquich Sa Madonna. Nadin. Sfeti Giurai Crasteuich. Polazza. Lissane.

Nadbiskupski arhiv u Zadru, Francisco de Grassis, Monumenta Ecclesie cathedralis Nonae, MDCLXXV. fol. 303—305. (Prema: J. Kolanović, Zbornik ninskih isprava od XIII do XVII stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 16—17, Zadar 1969, 525.

Summary

MEDIAEVAL KAMENJANE AND THE CHURCHES OF ST. GEORGE AND ST. LUKE — THE PROBLEM OF LOCATION AND IDENTIFICATION

The church of St. George in Kamenjane was mentioned as early as the 12th century, and the church of St. Luke from the 14th century. Since the use of the mediaeval toponymy died out at the beginning of the 18th century, the precise location of these structures was difficult to determine. An analysis of mediaeval documents indicates that mediaeval Kamenjane lay in the region of the present village of Škabrnja near Zadar. The church of St. Luke is preserved even today in a cemetery with Gothic characteristics. It was built by the Zadar architects Juraj Spanžić and Nikola Bilšić as remained preserved in a contract from 1445 (see addendum 1).

The 12th-13th century church of St. George in Kamenjane was called St. George in Podbrđani or in Starovšani from the 14th-17th centuries. This was a polygonal structure excavated in the hamlet of Hambar near Škabrnja. In the 15th century a nave was added to this small church which is preserved today with the title of the Assumption of The Blessed Virgin. The name was changed after the Candian Wars in which the old church of St. George was destroyed.

The area of mediaeval Kamenjane is additionally «illustrated» by mediaeval micro-toponyms, the study of the fate of parish centres through later centuries and the listing of the most important landowners, the representatives of the Croatian aristocracy, the Šubić and Gušić families, and in later centuries more from the Zadar noble families of Našić, Zandulina, Krišava and others.